

Ambivalentti transkansalaisuus: sukupuolivähemmistöjen kansalaisuuskamppailuista Suomessa

Mona Heimonen & Anu A. Harju

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstrakti

Kansalaisuus ymmärretään usein oikeuksien ja velvollisuuksien verkostona, yksilön suhteena ympäröivään yhteiskuntaan. Eletyn elämän kokemuksia tarkastellessa kansalaisuus kuitenkin rakentuu arjen tapahtumien jatkumona. Tässä laadullisessa tutkimuksessa käsittelemme transihmisten kansalaisuutta nyky-Suomessa eletyn elämän ja arjen kokemusten kautta. Tarkastelemme arjen kansalaisuuden rakentumista transihmisten arjen tapahtumissa ja suhteissa toisiin ihmisiin, mutta myös instituutioihin. Yhdistämme arjen kansalaisuuteen ambivalenssin käsitteen ja pohdimme, mitkä tekijät määrittävät transkansalaisuutta ja sulkevat sukupuolivähemmistöjä ulos. Haastatteluaineiston temaattisessa analyysissä jaottelemme transihmisten arjen kansalaisuuden kokemukset kolmeen teemaan: 1) oikeudet; 2) yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuudet; ja 3) yhteiskuntaan kuulumisen tai kuulumattomuuden kokemukset. Tutkimuksessa ambivalentti transkansalaisuus piirtyy transihmisten oikeuksien ja eletyn elämän välisiin jännitteisiin sekä yhteiskuntaan kuulumisen katoavaan luonteeseen. Transkansalaisuuden portinvartijana toimii erilaisten tahojen lisäksi yhteiskunnan cisnormatiivisuus, jolla on transihmisten elämää kaventava vaikutus. Vaikka Suomen demokratia mahdollistaakin esimerkiksi poliittisen kampanjoinnin, transihmisten mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäänsä, kuten sukupuolenkorjausprosessiin, ovat rajalliset. Ambivalentti kansalaisuus näkyy transihmisten arjessa myös sukupuolinormeja vastustavien kansalaisuuden tekojen ja normeihin mukautumisen välisinä kompromisseina.

ASIASANAT: ambivalenssi, arjen kansalaisuus, kansalaisuus, kuulumisen politiikka, sukupuolivähemmistöt, transkansalaisuus

Johdanto

Jos tämä yhteiskunta ei oo ikään ku valmis tunnustamaan mua, tai kokee et tää yhteiskunta ei pidä mun puolia. Niin siinä tulee myös sellane olo et miks mäköön sit tekisin mitään ns. ylimääräistä

hyvää tälle yhteiskunnalle. Tai tuntuu epäreilulta joskus se että kartuttaa veroeuroja ja muuta, ja koittaa olla kunnan kansalainen. Mut saako samalla mitalla takasin kun sit ehkä tällänen valtavirta kansalainen saa? (H12).

Chantal Mouffe (1991, 70) kirjoittaa, että miten kansalaisuus ymmärretään, liittyy läheisesti siihen, millaista yhteiskuntaa ja poliittista yhteisöä tavoittelemme. Kansalaisuuden määritelmässä peilautuvat yhteiskunta ja sen arvot (Mouffe 1988). Kansalaisuus näyttäytyy erilaisena riippuen paljolti siitä, missä kontekstissa sitä tarkastellaan. Tässä artikkelissa tarkastelemme sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten kansalaisuuden kokemuksia nyky-Suomessa.

Suomen puutteellisen translain (Laki transsuaalin sukupuolen vahvistamisesta) uudistamisen puolesta on kampanjoitu jo vuosia, ja se on viime aikoina noussut jälleen julkiseen keskusteluun transihmisten oikeudellisen aseman parantamista ajavan Oikeus olla -kansalaisaloitteen menestyksen myötä. Transihmisten yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuudet sekä vallitsevat sukupuolinormatiiviset asenteet, jotka vaikuttavat transihmisten jokapäiväiseen elämään, ovat kuitenkin saaneet vähemmän huomiota.

Kansalaisuuden määritelmät ovat ajan saatossa muuttuneet ottaakseen paremmin huomioon nykyelämän erilaisia todellisuuksia (Lister 2007). Kansalaisuus ymmärretään silti edelleen usein yhteiskunnassa toimimisen ja poliittisen osallisuuden kautta: kansalaisuus liittyy yksilön osaksi yhteiskuntaa (Smith 2002; Lister 2003). Sukupuolivähemmistöjen kansalaisuuden tarkastelu on jäänyt vähäiseksi kansalaisuustutkimuksessa (ks. kuitenkin Hines 2009; Hines 2010; Gunnarsson Payne 2013; Kuhar, Monro & Takács 2018; Monro 2005; Rosich 2020; Volpp 2017; Wentling 2020; Whittle 2002). Tutkimusta aiheesta tarvitaan, sillä perinteinen kansalaisuuskäsitys ei esimerkiksi ota huomioon kansalaisuuden monia ulottuvuuksia, saati kansalaisten välisiä eroavaisuuksia. Feministinen kansalaisuustutkimus (Lister 1997; Monro 2005) onkin kritisoinut perinteistä kansalaisuuskäsitystä sen universaalien ja

yhtenäisen kansalaisuusoletuksen vuoksi, mutta myös sen hallinnollisuuden ja ulossulkevuuden vuoksi (Roseneil 2013).

Moderni kansalaisuuskäsitys (Smith 2002) pitää sisällään poliittisen subjektiviteetin. Tämä tarkoittaa, että kansalainen on jonkin valtion oikeudellinen ja poliittinen jäsen, jolla on oikeus osallistua julkiseen keskusteluun ja sitä kautta päätöksentekoon. Suomen kontekstissa kansalaisaloite on yksi esimerkki kansalaisten osallistumisen laajenemisesta (Wass & Korvela 2014; Kestilä-Kekkonen & Korvela 2017). Vaikka oikeudet, velvollisuudet ja osallistuminen usein ovatkin kansalaisuusmääritelmien keskiössä (Faulks 2002), eri määritelmissä painottuvat kansalaisuuden eri osatekijät. Näin erilaiset määritelmät samalla ohjaavat kansalaisuuden tarkastelua.

Kansalaisuutta voidaankin juridiseen määritelmään pohjautuvan kansalaisuuskäsityksen lisäksi lähestyä myös muista näkökulmista (Isin & Turner 2002; Turner & Hamilton 1994). Esimerkiksi tarkasteltaessa kansalaisuutta sen sukupuolittuneisuuden kautta pyritään tekemään näkyväksi eri sukupuolten erilainen asema yhteiskunnassa sekä institutionaalinen sukupuolten välinen epätasa-arvo (Lister ym. 2007). Sosiaalinen kansalaisuus (Isin 2008) puolestaan painottaa sosiaalisia oikeuksia hyvinvointiyhteiskunnan raameissa (Dwyer 2002; Powell 2002). Arjen kansalaisuutta taas kartoitetaan yksilön arjen tapahtumien kautta (Hiitola & Vuori 2018; Vuori 2012; Heino 2018). Arjen kansalaisuus rakentuukin sosiaalisten suhteiden lisäksi myös suhteessa yhteiskunnallisiin instituutioihin ja diskursseihin (Heino 2018), ja mahdollistaa ”yksilöiden, yhteisöjen ja julkisen vallan suhteiden tarkastelun monitasoisina ja ristiriitaisina prosesseina” (Vuori 2012, 236). Kansalaisuuden käsite ei siis rajoitu sen juridiseen määritelmään, vaan siihen kietoutuu aina myös yksilön subjektiivinen kokemus.

Per Mouritsen (2016, teoksessa Shaheen 2020, 7-8) painottaa kolmea osa-aluetta, jotka ovat keskeisiä länsimaisten hyvinvointivaltioiden kansalaisuuden tutkimukselle: tasa-arvoinen oikeudellinen asema, yhteiskunnallinen osallistuminen ja vaikuttaminen (aktiivinen kansalaisuus) sekä yhteiskunnallinen jäsenyys. Mouritsen ehdottaa analyttistä viitekehystä, joka huomioi nämä eri osa-alueet sekä niiden väliset suhteet.

Myös kansalaisuuden ambivalentti olemus on noussut keskusteluun viime vuosina (ks. esim. McNevin 2013). Sen avulla voidaan huomioida kansalaisuuden teoretisoinnin monimutkaisuus. Tarkastelemme tässä tutkimuksessa Mouritsenin viitekehukseen ja ambivalenssin käsitteeseen pohjaten, millä tavoin transihmisten arjen kansalaisuus muodostuu 1) oikeuksien; 2) yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuuksien; ja 3) yhteiskuntaan kuulumisen tai kuulumattomuuden kokemusten kautta. Näiden tutkimuskysymysten kautta tutkimuksemme tuottaa lisätietoa siitä, miten transihmisten arjen tapahtumissa nousee samanaikaisesti kuuluvuuden ja kuulumattomuuden kokemuksia. Nämä valottavat yhtäältä kansalaisuuden subjektiivisempaa ulottuvuutta sukupuolivähemmistöjen arjen kokemuksissa, toisaalta transkansalaisuuden rajattua luonnetta.

Arjen kansalaisuuden moniulotteisuus

Transihmisten kansalaisuutta tarkastellessa on tärkeää ottaa huomioon kansalaisuuden rakentuminen paitsi oikeudellisesti, myös erilaisten suhteiden kautta niin arjessa kuin institutionaalisisissä yhteyksissä. Esimerkiksi perhe ja työ tuottavat sosiaalista hyväksyttävyyttä ja legitiimiä kansalaisuutta: transihmisillä ei kuitenkaan aina ole samanlaista vakiintunutta ja sosiaalisesti hyväksyttyä paikkaa perheen tai palkkatyön piirissä kuin cissukupuolisilla kansalaisilla (Mackie 2001, 191). Kansalaisuuteen sisältyy sekä kuuluvuutta

tuottavia että poissulkevia prosesseja (Lister 2003; Roseneil 2013), jotka rajaavat osan ihmisistä kansalaisuuden ulkopuolelle (Volpp 2017; ks. myös Yuval-Davis 2007).

Artikkelin teoreettisessa viitekehyksessä yhdistämme arjen kansalaisuuden ambivalenssin käsitteeseen (esim. McNevin 2013) tarkastellessamme transihmisten kansalaisuuden kokemuksia suomalaisessa yhteiskunnassa. Missä arjen kansalaisuus tarjoaa hyödyllisen näkökulman nostamalla esiin kansalaisuuden prosessina, joka rakentuu arkisissa tapahtumissa ja suhteissa toisiin ihmisiin (Hiitola & Vuori 2018), ambivalentin kansalaisuuden käsite valottaa mm. kuulumisen ja kuulumattomuuden samanaikaista läsnäoloa ja jännitteistä suhdetta (ks. Kananen 2020). Arkisilla tapahtumilla tarkoitamme tilanteita ja kohtaamisia, joiden voi ajatella koskevan kaikkia kansalaisia jossakin elämänvaiheessa: koulutus, työ ja toimeentulo, terveydenhuolto, perhe ja vanhemmuus, vapaa-aika ja harrastukset, sekä julkiset tilat ja palvelut.

Transihmisten arjen kansalaisuutta tutkiessamme tarkastelemme myös transihmisten toimijuutta ja mahdollisuuksia vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon sekä arkisia kansalaisuuden tekoja (Isin & Nielsen 2008). Emme siis teoretisoi transkansalaisuutta järjestäytyneen poliittisen toiminnan näkökulmasta, jolloin eletty elämä ja arjen kansalaisuuskamppailut jäisivät huomiotta. Vaikka keskitymme kansalaisuuden rakentumiseen arjen tapahtumissa, tarkastelemme myös transihmisten oikeudellista asemaa, sillä se luo puitteet arjen kansalaisuuden toteutumiselle.

Kansalaisuuden ambivalentista luonteesta

Ambivalenttia kansalaisuutta on aiemmin teoretisoitu muun muassa turvapaikanhakijoiden yhteiskunnallisen kuulumisen yhteydessä. Tur-

vapaikanhakijat voivat kokea samanaikaisesti yhteiskuntaan kuulumisen ja kuulumattomuuden tunteita, sillä vaikka asuinvaltio onkin tarjonnut esimerkiksi tilapäistä turvaa ja opiskelumahdollisuuksia, pysyvää turvapaikasta tai kansalaisoikeuksista ei ole takeita (Shaheen 2020). Myös paperittomana maassa oleskelevan henkilön ihmisoikeusvaatimukset kiteytyvät ambivalentin käsitteeseen: ihmisoikeusvaatimuksia kehystää samanaikaisesti ei-kansalaisen oikeuksien rajallisuus mutta myös ihmisoikeuksiin pohjautuvan julkisen keskustelun transformatiivinen potentiaali (McNevin 2013).

Ambivalenssin käsitteen avulla on myös tarkasteltu sosiaalisten rakenteiden vaikutusta vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden arjen kansalaisuudessa (ks. Prankumar, Aggleton & Bryant 2021). Waldschmidt ja Sépulchre (2019) ovat tutkineet vammaisten henkilöiden kansalaisuutta. Keskeistä tässä ovat kansalaisen ihmisoikeudet, jotka mahdollistavat vammaisen henkilön yhteiskuntaan osallistumisen. Heidän mukaansa normatiivinen ja sosiaalinen kuva kansalaisesta yhteiskunnalle hyötyä tuottavana, rationaalisena ja vastuuntuntoisena toimijana sulkee osan vammaisista kansalaisuuden ideaalin ulkopuolelle. Näin ambivalenssin käsitteen avulla voidaan tehdä näkyväksi myös kansalaisuuden oikeudellinen ja ideologinen yhteensopimattomuus.

Myös kuulumisen ja kuulumattomuuden kokemukset on vahvasti läsnä ambivalentin kansalaisuuden tarkastelussa (Kananen 2020; Prankumar, Aggleton & Bryant 2021). Yhteiskuntaan kuulumisen voi olla häilyvää ja tilannesidonnaista: kuulumisen, kuten kansalaisuuden kokemus, voi olla läsnä yhdessä hetkessä vain kadotakseen seuraavassa.

Ambivalentilla kansalaisuudella ei siis tässä tutkimuksessa viitata kansalaisten häilyviin asenteisiin puoluepolitiikan kentällä (vrt. esim. Gainous,

Martinez & Craig 2010). Sen sijaan käytämme ambivalenssin käsitettä kuvaamaan transihmisten oikeuksien, osallisuuden ja yhteiskuntaan kuulumisen monimutkaisuutta. Samalla tunnistamme sukupuolivähemmistön moninaisuuden, ja vaikka puhumme transihmisistä, ymmärrämme tämän kattoterminä (Darwin 2020), joka pitää sisällään lukuisia sukupuolikokemuksia, identiteettejä sekä sosiokulttuurisia ja taloudellisia asemia. Ymmärrämme myös sukupuolen käsitteen kattavan erilaisia sukupuolen määrittelyjä, kuten henkilön itsensä määrittelemän, juridisen tai syntymässä määritellyn sukupuolen, sekä sukupuolen sosiokulttuurisena konstruktiona (ks. Sanger 2010).

Transkansalaisuudesta

Transkansalaisuutta on usein tarkasteltu ihmisoikeusnäkökulmasta, jolloin sukupuolivähemmistöjen kansalaisuus rakentuu suhteessa sukupuolen juridiseen vahvistamiseen, terveydenhuoltoon tai syrjintäkokemuksiin (ks. Kuhar, Monro & Takács 2018; Rosich 2020). Transkansalaisuutta on myös teoretisoitu suhteessa valitseviin sukupuolinormeihin ja kaksijakoiseen sukupuolikäsitykseen. Transkansalaisuuden määrittelyyn on vaikuttanut feministisestä tutkimuksesta tuttu ajatus sukupuolittuneesta kansalaisuudesta (Hines 2007; Monro 2005; Monro & Van Der Ros 2018; Monro & Warren 2004).

Sukupuolihierarkia, joka ylläpitää yhteiskunnallisia sukupuolinormeja ja sukupuolten välistä epätasa-arvoa, näkyy erityisesti sukupuolivähemmistöjen arkisessa elämässä. Esimerkkejä tästä ovat sukupuolitettut julkiset tilat ja hallinnolliset prosessit, kuten sukupuolisidonnainen henkilötunnus, jolla kansa jaetaan syntymässä määritellyn sukupuolen mukaisesti. Toisin sanoen sukupuolihierarkia ei ole ainoastaan sukupuolten välistä epätasa-arvoa, vaan myös yhteiskunnallista cisnormatiivisuutta (ks. Shelton &

Dodd 2020). Tällöin sukupuolen kaksijakoisuuden lisäksi cissukupuolisuus ymmärretään sukupuolen oikeana, luonnollisena ilmentymänä. Sukupuolihierarkia ja cisnormatiivisuus näyttäytyvät sekä konkreettisesti esimerkiksi rakennetun ympäristön tilaratkaisuissa ja myös vallitsevissa asenteissa, joilla voi olla ulossulkeva vaikutus transihmisten arkielämässä.

Yhteiskuntaan kuulumisen kokemukset ovat keskeisiä kansalaisuutta määrittäviä tekijöitä. Ne nostavat esiin tärkeitä kysymyksiä siitä, mitä kansalaiselta vaaditaan (kuten yhteinen kulttuuri, uskonto tai kieli), jotta hänet nähdään yhteisöön kuuluvana (Yuval-Davis 2006). Kuulumista tai kuulumattomuutta aiheuttavat myös sukupuolen ilmaisuun ja sukupuolitettuun kehoon liitetyt yhteiskunnalliset normit (Aizura 2006), joiden perusteella osa kansalaisista nähdään yhteisöön kuulumattomina. Keskeinen tekijä sukupuolivähemmistöjen kansalaisuuden kamppailuissa onkin tiukkana sukupuolen kaksijakoisuutena ilmenevä yhteiskunnallinen sukupuolityrannia (Doan 2010). Tästä syystä queer-poliittinen kehys, joka mahdollistaa sukupuolityrannian vastustamisen teoretisoinnin, on tärkeä transkansalaisuuden tarkastelussa (Hines 2009; West 2013).

Myös ajatus aktiivisesta toimijuudesta liittyy kansalaisuuteen. Isin (2012, 109) kuvaa kansalaisuutta ”oikeutena vaatia oikeuksia”, viitaten poliittisen subjektin toimijuuteen, joka syntyy ainoastaan sitä aktiivisesti harjoittamalla. Isin ja Nielsen (2008) kirjoittavat kansalaisuuden teoista (*acts of citizenship*), joilla poliittinen subjekti pyrkii vaikuttamaan kansalaisuuteensa esimerkiksi vaatimalla oikeuksia tai haastamalla yhteiskunnallisia toimintamalleja. He kehottavat tarkastelemaan kansalaisuuden tekoja, sillä ne murtavat perinteisen käsityksen passiivisesta kansalaisuudesta instituutiona ja ennalta määriteltyinä oikeuksina.

Aineisto ja menetelmät

Haastattelututkimus tehtiin syksyn 2020 ja kevään 2021 aikana. Haastatteluun osallistui 18 sukupuolivähemmistöön itsensä määrittelevää henkilöä, eli transnaisia, transmiehiä, transtaustaisia, ei-binäärisiä, muunsukupuolisia ja sukupuolettomia henkilöitä. Koronapandemian vuoksi haastattelut toteutettiin videopuhelun välityksellä, ja molemmat kirjoittajat osallistuivat haastatteluihin. Haastatteluissa huomioitiin haastateltavien haavoittuva asema sekä aihepiirin sensitiivisyys koko prosessin ajan (ks. Luomanen & Nikander 2017). Haastateltava sai päättää, osallistuuko videohaastatteluun kamera päällä, ja anonymisti taltioituista haastatteluista ainoastaan äänitalenne lähetettiin litteroitavaksi. Haastattelut olivat puolistrukturoituja teemahaastatteluja, joissa kaikilta haastateltavilta kysyttiin samat kysymykset haastattelurungon mukaisesti (ks. esim. Hirsjärvi & Hurme 2001). Heille annettiin myös mahdollisuus kieltäytyä vastaamasta kysymyksiin. Haastateltavat saivat vastata kysymyksiin yleisellä tasolla esimerkiksi pohtimalla transterveydenhuoltoa tai vaikuttamisen mahdollisuuksia. Tästä huolimatta kaikki haastateltavat kertoivat omakohtaisista kokemuksistaan. Haastateltaville annettiin myös mahdollisuus määritellä tai olla määrittelemättä tarkemmin oma sukupuoli-identiteettinsä.

Haastattelut kestivät haastateltavasta riippuen 60–120 minuuttia. Litteroitua haastattelumateriaalia on yhteensä 211 sivua. Haastateltavien ikäjakauma on 18–60 vuotta, ja suurin osa heistä asuu pääkaupunkiseudulla, noin kolmasosa muilla paikkakunnilla. Tutkimuksemme tärkeimpiä eettisiä kysymyksiä on haastateltavien tunnistamattomuuden säilyttäminen, mikä voi olla erityisen haastavaa, kun kyseessä on pieni yhteisö (Ryen 2004). Tästä syystä emme identifioi haastateltavia tai heidän kotipaikkakuntiaan tarkemmin.

Haastateltavat rekrytoitiin tutkimukseen ottamalla yhteyttä sukupuolivähemmistöihin kuuluviin

henkilöihin sosiaalisessa mediassa sekä jakamalla tutkimuskutsua kansalaisjärjestöjen sosiaalisen median kanavissa. Haastatteluissa keskustelimme myös sosiaalisen median käytöstä, ja tästä syystä otimme yhteyttä henkilöihin, jotka ovat osallistuneet julkiseen keskusteluun transihmisten oikeuksista sosiaalisessa mediassa. Analyysissä olemme huomioineet haastateltavien rekrytointitavan, ja tämän mahdollisesti mukanaan tuoman vääristymän mediaosallistumisen sekä järjestötoiminnan suhteen.

Haastattelukysymyksillä kartoitimme haastateltavien näkemyksiä ja kokemuksia osallisuudesta eri yhteiskunnallisissa ja sosiaalisissa tilanteissa. Kysymysten pääpaino oli transihmisten oikeuksiin vaikuttavan lainsäädännön ja yhteiskunnallisten rakenteiden lisäksi arjen tapahtumissa, kuten työssä, opiskelussa, ihmissuhteissa, terveydenhuollossa ja muissa yhteiskunnan palveluissa. Kysymme haastateltavilta myös heidän ajatuksiaan kansalaisuudesta, ja mitä kansalaisuus heille merkitsee. Tällä kartoitimme osallistujien tapaa hahmottaa sijoittumistaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Aineiston temaattinen analyysi (esim. Braun & Clarke 2006; Vaismoradi, Turunen & Bondas 2013) keskittyi kolmeen teemaan: transihmisten 1) oikeudet; 2) yhteiskunnallinen vaikuttaminen; ja 3) kuulumisen ja kuulumattomuuden kokemukset

Sukupuolivähemmistöjen arjen kansalaisuuskamppailut

Analyysimme transkansalaisuuden muodostumisesta arjen tapahtumissa jakautuu seuraaviin osiin perustuen Mouritsenin (2016, teoksessa Shaheen 2020) näkemykseen kansalaisuuden keskeisistä osa-alueista: 1) transihmisten oikeudet suomalaisessa yhteiskunnassa; 2) transihmisten yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuudet; ja 3) transihmisten kuulumisen kokemukset cisnormatiivisessa yhteiskunnassa. Tämän lisäksi

analyysimme painopiste on arjen kokemuksissa, joiden avulla pyrimme kokonaisvaltaisesti valottamaan transkansalaisuuden muodostumista suhteessa elettyyn elämään.

Transihmisten oikeudet suomalaisessa yhteiskunnassa

Haastateltavista lähes jokainen koki transihmisten itsemääräämisoikeuden puutteelliseksi. Puutteellisuus ilmenee esimerkiksi siten, että sukupuolen juridisen vahvistamisen ehtona vaaditaan lääketieteellinen selvitys siitä, että hakija kokee kuuluvansa pysyvästi vastakkaiseen sukupuoleen ja myös elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa. Käytännössä tämä tarkoittaa, että sukupuolen juridinen vahvistaminen on mahdollista pääasiassa vain kansainvälisen ICD-10 tautiluokituksen mukaisella transsukupuolisuusdiagnoosilla F64.0, vaikka Suomessa transihminen voikin vaihtoehtoisesti saada diagnoosin F64.8, eli ”muu sukupuoli-identiteetin häiriö” (ks. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2021). Haastateltavat toivoivatkin, että sukupuolen juridinen vahvistaminen perustuisi henkilön itsemäärittelyoikeuteen ja siitä tulisi ilmoitusluontoinen asia.

Tutkimukseen osallistuneet muunsukupuoliset kertoivat, kuinka nykyinen translaki rajaa heiltä juridisen sukupuolen vahvistamisen kokonaan pois, sillä lain puitteissa ainoastaan ”mies” ja ”nainen” ovat mahdollisia sukupuolimerkintöjä. Osa heistä pohti kuitenkin syvemmin kansalaisuuden monimutkaisuutta, sillä vaihtoehtoinen sukupuolimerkintä voisi kasvattaa syrjinnän riskiä jokapäiväisessä elämässä. Transkansalaisuus on ambivalentti, sillä lakimääräisten oikeuksien ja arjen kokemusten välillä on epäsuhta.

Transihmisten itsemääräämisoikeuden puutteellisuudesta kertoo myös se, että translaki ei mahdollista sukupuolen juridista vahvistamista alaikäiselle transihmiselle. Samoin rekisteröidyssä parisuhteessa oleva henkilö voi halutessaan estää

puolisonsa sukupuolen juridisen vahvistamisen (Harju & Heimonen 2021). Rärkeimpänä esimerkkinä transihmisten itsemääräämisoikeuden puutteellisuudesta haastateltavat nostivat kuitenkin lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen, joka on edelleen yksi sukupuolen juridisen vahvistamisen ehdoista Suomessa. Tämä kuvastaa vanhemmuuden rajaamista transkansalaisten ulottumattomiin, ja samalla heidän leimaamistaan vanhemmuuteen sopimattomaksi (Honkasalo 2018).

Monet haastatelluista ovat kuitenkin perheellisiä ja heidän arkeaan määrittää vahvasti vanhemmuus, mikä osaltaan haastaa ajatuksen transvanhemmuuden sopimattomuudesta suomalaisen kansalaisuuskäsitykseen. Poliittinen keskustelu syntyvyyden laskusta on lisääntynyt Suomessa 2000-luvulla, ja siihen on etsitty vastauksia muun muassa kannustamalla (hetero)pareja tekemään lapsia. Tähän keskusteluun vaikuttaa pelko cisnormatiivista sukupuolikäsitystä rikkovista transvanhemmista, toisin sanoen ”pelko raskaana olevasta miehestä ja heteroseksuaalisen ydinperheen heikkenemisestä” (Honkasalo 2018, 46). Yhdymme väitteeseen, että translain lisääntymiskyvyttömyysvaatimus kumpuaa yhteiskunnallisesta cis- ja heteronormatiivisen vanhemmuuden ja perheen ideaalista.

Useat haastatelluista kyseenalaistivat henkilötunnuksen sukupuolisidonnaisuuden, sillä siitä voi koitua paljonkin ongelmia arjessa. Osa tutkimukseen osallistuneista kertoi myös, että sukupuolen juridinen vahvistaminen herättäisi hämmästelyä arjen kohtaamisissa:

Esimerkiks matkustaessa mua auttaa se, että mulla on juridinen sukupuoli siellä nainen, koska sit tulee vähemmän ihmettelyä. Mua auttaa se vaikka lääkärissä, että se juridinen sukupuoli on nainen. [...] Jollekulle muulle se on parempi vaihtoehto muuttaa sitä, jos on esimerkiks tosi läpimenevä jompanakumpana sukupuolena niin onhan se helpompaa että se on linjassa. (Ho3)

Osalle taas se, että he eivät ole vahvistaneet juridista sukupuoltaan johtaa haastaviin tilanteisiin arjessa, sillä heidän sukupuolen ilmaisunsa ei vastaa henkilötunnuksen mukaista, syntyessä määriteltyä sukupuolta. Tämä tuo esiin sukupuolen moninaisuuden lisäksi myös transihmisten kokemusten kirjon. Yhdistävä tekijä on kuitenkin yhteiskunnan sukupuolinormatiivisuus ja siitä kumpuava sukupuolen tiukka määrittely ulkoapäin, joka voi hankaloittaa arkea:

Esimerkiks mä oon menny lääkäriin ja oon meikannu ja laittautunu. Niin sit lääkäri ettii mua sieltä aulasta ja ei meinaa löytää sen takia et se mun hetu ja sukupuolimerkintä on väärin siellä tiedoissa. Ja esimerkiks meidän työpaikan tietokanta ottaa sen aina väärin mun hetusta, ja sek in on tosi ikävää, koska sitten esimerkiks jos mua odotetaan johonkin uuteen työpaikkaan, niin mä en todellakaan oo se minkä sukupuolen mun hetu näyttää. (Ho2)

Moni tutkimukseemme osallistuneista kertoikin arkisten tilanteiden, kuten apteekissa tai lääkärissä käynnin, aiheuttavan sosiaalista ahdistusta, sillä he pelkäävät, että heihin kohdistuu negatiivisia asenteita ja väärin sukupuolittamista. Kokemukset terveydenhuollossa nousivat haastatelluissa transihmisten arjen kansalaisuutta vahvasti määrittäviksi tekijöiksi. Useat haastatelluista kuvailivat transterveydenhuoltoa tempuradaksi, joka tulee suorittaa läpi tietyllä tavalla, jos haluaa sukupuolenkorjaushoitoja. Monelle tämä ilmenee vaatimuksena todistaa hoitojen tarpeellisuus sukupuolittamalla itseään binäärisemmin, sillä lääketieteellinen diagnoosi vaikuttaa usein sukupuolen juridisen vahvistamisen lisäksi henkilön hoitomahdollisuuksiin (ks. esim. Vierula 2018).

Mäkin oon tietoisesti mennyt sinne hakemaan tiettyä diagnoosia, esimerkiks sukupuolittanut itteni paljon binäärisemmin ku mitä mä oikeasti teen. Ihan sen takia, et se mun hoidontarve, tuentatarve otettais tosissaan. Tätäkin auttais jos meillä

ois se ICD-11, missä on vaan se yks diagnoosi. [...] Sen takia kun se mun tutkimusjakso oli niin rankka kehitin masennuksen. Plus mul oli koko ajan se pelko, et miten tää menee. Silloin maistraatit vaati vielä lääkärintodistuksen nimenmuutoksesta. Nimeä ei saanut muutettua ennen kun oli diagnoosi ja diagnoosin saaminen oli epävarmaa. (H03)

Monet haastatelluista kertoivat diagnosointivaiheen olevan rankka, sillä sen vaikutus henkilön elämään on merkittävä. Diagnosointivaiheessa henkilön mielenterveyttä ja jaksamista käydä sukupuolenkorjausprosessi läpi arvioidaan tarkasti, mikä on johtanut siihen, että haastateltavien kynnyks tuoda esiin arjen haasteita on suuri.

Mä huomaan esimerkiksi noita transpolikäyntejä ennen, että mua jännittää. Mä oon tosi levoton ennen sitä. [...] Viime kerralla me puhuttiin siitä, että mä oon uupunu töistä, ja mä olin sairaalomalla työuupumuksen takia. Niin sitten heti tulee semmoinen, et okei nyt ne takertuu tähän, nyt mun prosessi loppuu. (H02)

Haastatelluista käy myös ilmi terveydenhuollon ammattilaisten tietämättömyys sukupuolen moninaisuudesta. Osa haastatelluista kertoivat epäasiallisista kohtaamisista terveydenhuollossa. Hekin, joilla on myönteisiä kokemuksia, joutuivat usein ikään kuin kouluttamaan terveydenhuollon ammattilaisia potilastapaamisissaan, jolloin näistä voi tulla henkisesti kuormittavia tilanteita. Nämä havainnot terveydenhuollon puutteista ovat linjassa aiemman aiheetta tarkastelevan tutkimuksen kanssa (ks. Pearce 2018). Seuraavassa lainauksessa haastateltu kuvaili ensimmäistä lääkärin tapaamistaan transpolilla, jonka seurauksena hän lopetti diagnosointivaiheen kesken ja hankki sukupuolenkorjaushoidot ulkomailta:

Yritin hakea apua Meilahdesta sieltä transpolilta [...] ja lääkärin ensimmäinen kysymys oli että ”käytätsä seksikkäitä alusvaatteita?” ja seuraava kysymys oli et ”leivotko sä pullaa?” (H15)

Edellä mainittu ei ole yksittäinen esimerkki, ja toiseuttavat kohtaamiset ja kielteiset hoitopäätökset transpolilla ovat saaneet osan hakemaan hormoneja ja kirurgisia toimenpiteitä ulkomailta. Osa haastatelluista on puolestaan joutunut kustantamaan osan hoidoista yksityisen terveydenhuollon puolella, sillä niitä ei lueta välttämättömiin, julkisen terveydenhuollon piiriin kuuluviin hoitoihin:

Mulhan oli hiukset lähtenyt päästä testosteronin vaikutuksesta ja mulle tarjottiin yhtä peruukkia vuodessa transpolilla, mut sithän mä sen transpolin tutkimusten aikana jo tein sen ensimmäisen hiustensiirtoleikkauksen. Mä oon omaa rahaa käyttäny kymmeniä tuhansia euroja että mä sain hiukset päähän. (H14)

Kielteisillä hoitopäätöksillä ja epäasiallisella kohtelulla terveydenhuollossa on kokonaisvaltaisen rajoittava vaikutus transihmisen elämänlaatuun, sillä sukupuolenkorjausprosessi on monelle elintärkeä (ks. Pearce 2018). Samalla esimerkiksi ulkomailta hankittujen hormonien turvallisuudesta ei ole takeita, ja monen on vaikea kustantaa kalliit sukupuolenkorjaushoidot. Osa haastatelluista onkin joutunut pyytämään rahallista apua sukulaisilta, kun taas osalle tämäkään ei ole ollut mahdollista ja he ovat päätyneet maksamaan hoidot seksityöllä. Tässä haastateltu, joka päätyi hankkimaan sukupuolenkorjaushoidot ulkomailta transpolin toiseuttavien potilastapaamisten seurauksena, kertoi päätyneensä seksityöhön, jotta saisi maksettua hoidoista kertyneet kustannukset:

Mä menetin työpaikkani ja tietys mieles myös luottamuksen suomalaiseen yhteiskuntaan. Kai sen nyt vois sanoo et koko 30–40 vuotta ku oot tappellu tän asian kanssa, niin sittenhän minä, niin ku kaikki, tai aika moni transnainen, päädyin seksityöhön. Mä tein seksityötä monta vuotta. (H15)

Arjen tapahtumat vaikuttavat siis vahvasti tasa-arvoisen kansalaisuuden toteutumiseen yhteiskun-

nassa. Tutkimukseen osallistuneiden kuvailemat transterveydenhuollon haasteet eivät rajoitu ai-noastaan terveydenhuoltoon, sillä niillä on usein kokonaisvaltainen vaikutus henkilön elämään.

Transihmisten yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuudet

Haastatellut kuvailivat transihmisen yhteiskunnallisen vaikuttamisen rajallisuutta esimerkiksi siten, että mahdollisuuksia nostaa translain epäkohtia julkiseen keskusteluun löytyy, mutta poliittinen halu niiden muuttamiseen puuttuu. Moni kertoi, kuinka poliittinen vaikuttaminen jää ruohonjuuri-tasolle, sillä eduskunnassa ei ole yhtään avoimesti trans- tai muunsukupuolista poliitikkoa. Ymmärrys transihmisten kansalaisuuden kamppailuista on vielä vähäistä. Moni nostikin esiin epäsuhdan transihmisten arkisen elämän ja kansaa edustavien poliitikkojen kokemusten välillä:

Ei välttämättä ymmärretä sitä, mitä yritetään ajaa takaa, ja sitten pitää hirveen paljon asioita todistella. [...] Meillä ei oo ketään avoimesti transihmistä meidän eduskunnassa, joka toisaalta olis tosi rikkaus että ois joku ihminen joka pystyy siinä päätöksenteossa ymmärtämään, että mistä vaikka ne nuoret puhuu siinä että he haluaa vaikka sen itsensä ääritteleyoikeuden siihen sukupuoleen. (Ho2)

Vaikka monet haastatelluista ovat mukana järjestötoiminnassa ja tätä kautta saaneet mahdollisuuksia tuoda esiin yhteiskunnallisia epäkohtia mediassa, he ovat kyynistyneet vaikuttamismahdollisuuksiinsa. Osa haastatelluista kuvailikin, että "on mahdollisuuksia pitää ääntä, mutta ei vaikuttaa" (Ho3), sillä he ovat kampanjoineet translain uudistuksen puolesta jo vuosia.

Useat tutkimukseemme osallistuneista nimesivät kuitenkin järjestö- ja koulutustyön tärkeäksi vaikuttamisen keinoksi arjessaan. Haastateltavien rekrytointi kansalaisjärjestöjen kautta on osaltaan vaikuttanut siihen, että heistä noin kolmasosa on

mukana järjestötoiminnassa. Tätä tutkimusta ei siten tulekaan pitää tarkkana kuvauksena transväestön osallistumisesta järjestötoimintaan. Monelle myös oma luova työ kuvataiteen, performanssin tai proosan parissa on korvaamaton itseilmaisun ja poliittisen vaikuttamisen väylä. Haastatellut kuvailivat kuinka vaikuttaminen taiteen avulla vetoaa ihmisten tunteisiin ja tarjoaa samaistumisen kohteita transihmisten jokapäiväisiin kokemuksiin:

Kirjoittaminen ja taide on ne, mitkä itse kokee ominaisiksi tavoiksi yrittää vaikuttaa. [...] Mä näen ihan valtavan potentiaalin siinä, siis taiteen vaikuttavuudessa sen suhteen, et jos kykenee tietynlaisia tunnetiloja välittämään henkilölle, joka ei välttämättä millään tavalla oo samaa niinku tai kuulu samankaltaisiin ryhmiin tai elämän ympyröihin. Niin mä nään siinä ihan valtavan muutosvoiman. (H12)

Myös sosiaalinen media on mahdollistanut transihmisten elettyjen kokemusten jakamisen ja verkostoitumisen (ks. esim. Horak 2014; Jenzen 2017). Useat tutkimukseemme osallistuneista kertoivatkin osallistuvansa julkiseen keskusteluun transihmisten oikeuksista ja tarjoavansa vertaistukea muille transihmisille sosiaalisessa mediassa. Heistä monet kuitenkin kertoivat joutuvansa suojautumaan vihapuheelta ja häirinnältä. Silti haastatellut uskoivat transihmisten näkyvyyden positiivisiin yhteiskunnallisiin vaikutuksiin, sillä niiden avulla "muutetaan arvoja, normeja ja sukupuolikäsityksiä" (H14). Nämä vastaukset saattavat osin johtua siitä, että rekrytoimme tutkimukseen osallistujia sosiaalisen median kautta. Haastatteluihin onkin siten valikoitunut pääosin sosiaalisen median aktiivisia käyttäjiä.

Osa haastatelluista kuvaili sukupuolen moninaisuuden näkyväksi tekemisen tärkeyttä myös katukuvassa. Heille näkyvyys fyysisissä tiloissa merkitsee sukupuolinormien rikkomista, mutta myös sukupuolen moninaisuuden normalisointia suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämän voi

ymmärtää arkisina kansalaisuuden tekoina (Isin & Nielsen 2008), joilla haastateltavat vastustavat yhteiskunnan sukupuolityranniaa (Doan 2010). Sukupuolibinäriä kyseenalaistavalla ilmaisulla on kuitenkin suuri vaikutus henkilön turvallisuuden tunteeseen, ja moni kuvaili sen altistavan häirinnälle, jopa väkivallalle.

Mun pitää ilmiäntä itteni julkisesti tuolla kadulla, että mä rikon sen illuusion jostain mun oletetusta sukupuolesta. Et miks mul on pitkät kynnet tai kynsilakkaa, niin se on myös se, että mä tykkään niistä ja mä koen että ne on mua. Mutta samalla mä myös ymmärrän et se on fyysinen teko joka sun on tehtävä, että sä vastustat tätä binääriä tässä yhteiskunnassa. (H16)

Osa tutkimukseemme osallistuneista on myös ottanut yhteyttä kansanedustajiin, ja nostanut esiin transterveydenhuollon ja translain epäkohtia. Samalla monet kuitenkin kertoivat, että he eivät ole käynnistäneet virallisia valitusprosesseja esimerkiksi terveydenhuollossa saamastaan epäoikeudenmukaisesta kohtelusta, sillä he eivät usko valitusten hyödyllisyyteen. Moni haastatelluista kertoikin, ettei koe voivansa vaikuttaa tarpeeksi arkeaan määrittäviin tekijöihin, kuten juridiseen tai lääketieteelliseen sukupuolenkorjausprosessiin tai esimerkiksi sukupuolitettuihin tilaratkaisuihin, joilla heidät rajataan ulkopuolelle. Transihmisten vaikuttamisen mahdollisuudet ovat siis ristiriitaisia: toisaalta suomalainen demokratia mahdollistaa transoikeuksien puolesta kampanjoinnin, mutta samanaikaisesti omiin arjen kamppailuihin vaikuttaminen on vaikeaa. Kun transihmisten poliittiset vaikuttamismahdollisuudet törmäävät oman elämän itsemääräämisoikeuden rajallisuuteen, näemme selkeästi transkansalaisuuden ambivalentin luonteen.

Transihmisten kuulumisen kokemukset cisnormatiivisessa yhteiskunnassa

Transihmisten arjen kansalaisuudessa on samanaikaisesti läsnä yhteiskuntaan kuulumisen ja kuu-

lumattomuus. Kuulumiseen vaikuttaa erityisesti yhteiskunnassamme vallitseva cisnormatiivisuus, joka ilmenee sekä sosiaalisissa kohtaamisissa että yhteiskunnallisissa rakenteissa ja instituutioissa (Shelton & Dodd 2020). Tämä puolestaan heijastuu esimerkiksi siihen, miten kaikille kansalaisille tarkoitetut tilat ja palvelut on suunniteltu. Cisnormatiivisuuteen pohjautuvan, kaksijakoisen sukupuolikäsityksen seurauksena sosiaalisen hyväksynnän ehtona on paitsi normatiivinen keho myös käyttäytyminen. Moni haastatelluista kertoikin tullessaan kiusatuksi lapsena ja nuorena, sillä muiden silmissä he eivät ole käyttäytyneet syntymässä määritellyn sukupuolen mukaisesti.

Useat haastatelluista kertoivat joutuvansa himentämään omaa sukupuolen ilmaisuaan transfobian ja väkivallan uhan vuoksi. Heidän on arvioitava omaa turvallisuuttaan julkisissa tiloissa tai liikkuessaan myöhään ulkona. Toisaalta osa kuvaili hyvinkin arkisia tilanteita, joissa joutuu mukautumaan vallitseviin sukupuolinormeihin:

Kun me haettiin kämppää me yritettiin esittää vähän vähemmän jotenkin.. me yritettiin olla vähän normaalempi, et me saatais hyvä kämppää. Ja sit me saatiin, et se oli toimiva taktiikka. (H6)

Yhteiskuntamme julkiset tilat on usein suunniteltu kaksijakoisen sukupuolikäsityksen mukaisesti, esimerkiksi julkiset wc-tilat sekä pukuhuoneet, joissa turvattomuuden tunteeseen vaikuttavat ympäröivän yhteiskunnan kehonnormatiiviset ja transfobiset asenteet. Sukupuolitettut tilat voidaankin ymmärtää yhtenä sukupuolityrannian muotona (Doan 2010), jolla on erityisen rajoittava vaikutus transihmisten arjessa. Haastatelluissa nousi esiin kuinka tilaratkaisut vaikuttavat konkreettisesti yhteiskuntaan kuulumiseen, sillä esimerkiksi sukupuolineutraalien wc-tilojen puute voi rajoittaa transihmisten mahdollisuutta käyttää julkisia tiloja. Moni kertoikin joutuneensa kampanjoimaan sukupuolineutraalien wc- ja pukeu-

tumistilojen puolesta yleisissä tiloissa, mukaan lukien yliopistoissa.

Useat haastateltavat kokivat, että heidän sukupuolensa moninaisuus – sekä usein myös kehonsa – aiheuttaa ei-normatiivisuutensa vuoksi syrjintää vahvasti sukupuolitetuissa tiloissa. Tällaisia ovat esimerkiksi monet harrastamiseen ja urheiluun liittyvät tilat. Moni tutkimukseemme osallistunut kokikin, että on tullut suljetuksi harrastus- ja urheilumahdollisuuksien ulkopuolelle. Tämä voi myös aiheuttaa sukupuolidysforian kokemuksia:

Käytännössä mä oon jo mielessä, kategorisesti rajannu uimahallit ja tämmöset ihan kokonaan ulkopuolelle. Ne ei oo mulle tavallaan edes vaihtoehto omassa mielessä. [...] Ku se on osa sitä henkilökohtasta dysforian aiheuttajaa ja myös se sosiaalinen ympäristö, koska siinä se pelko on jo huomattavasti suurempi. (H17)

Monelle haastatelluista digitaaliset tilat tarjoavat tärkeitä kuulumisen kokemuksia. Erityisesti niistä saatu vertaistuki ja samastumisen mahdollisuudet ovat heille merkityksellisiä. Myös eri järjestöjen vertaistukiryhmät ovat tarjonneet monelle kokemustietoa ja turvalliseksi koettuja tiloja. Koska rekrytoimme tutkimukseen osallistuvat digitaalisten medioiden ja järjestöjen kautta, korostuvat tällaiset kokemukset aineistossamme. Transyhteisön sisällä vallitsee kuitenkin myös erimielisyyksiä, ja sosiaalisessa mediassa jännitteitä voi esiintyä erityisesti transsukupuolisten ja muunsukupuolisten välillä. Osa haastatelluista kyseenalaisti ajatuksen “transyhteisöstä”, sillä sen määrittely on sukupuolen moninaisuuden ja eri sukupuolikokemukset huomioiden vaikeaa (ks. Darwin 2020).

Vaikka transyhteisön sisällä kokemukset kuulumisesta ja siitä, kuka saa ottaa tilaa, eroavatkin, haastatelluista lähes kaikki painottivat vertaistuen ja yhteisöön kuulumisen tärkeyttä jokapäiväises-

sä elämässään. Vaikka yhteiskunnassa onkin vakavia puutteita transihmisten oikeuksissa, moni koki yhteisöllisyyden kokemuksen merkittäväksi, vaikka se syntyisi pienemmässä yhteisössä:

Vaikka ne olosuhteet missä me nyt eletään ei oo ihanteelliset. Niin jotenki sen yhteiskunnan sisälle voi rakentaa sellasia pienempiä yhteisöjä, joissa sit olla. Joissa joku itsemääräämisoikeus toteutuu ja joissa voi olla just sellanen ku on. (H12)

Vertaistuelliset tilat ja yhteisöön kuuluminen ovat usein erityisen tärkeitä transihmisille, joiden perhe tai muut läheiset eivät ole hyväksyneet heidän sukupuoli-identiteettiään. Vaikka usea haastateltavistamme kuvasi perheen tarjoamaa positiivista tukea, monelle perheeseen liittyi kuitenkin kipeitä muistoja ja hylkäämisen kokemuksia. Osa haastatelluista kertoi välien läheisiin viillenneen sukupuolenkorjausprosessin aikana, eikä heitä enää kutsuttu esimerkiksi perhetapahtumiin. Perheeseen kuulumattomuuden kokemuksella ja tuki-verkoston puuttumisella voikin olla merkittävä vaikutus arkiseen jaksamiseen ja yhteiskunnan ulkopuolelle jäämiseen. Myös perheessä ja ihmissuhteissa hyväksytyksi tuleminen voi vaatia oman sukupuolen ja sen ilmaisun muokkaamista normatiivisempaan suuntaan:

Perhesuhteiden kanssa on ollu sitä et on pitäny olla vähemmän. Ja ihmissuhteiden kans pitää olla vähemmän, koska ei ole haluttava muunsukupuolisena ihmisenä, koska on liian hämmentävä. Sitte mun täytyy ottaa jompikumpi rooli. [...] Et jos mä oon oma itseni niin mä en saa seuraa enkä oo haluttava kenenkää mielestä. (H16)

Kuulumisen kokemukseen vaikuttaa vahvasti myös transihmisten näkyvyys mediassa. Parhaimmillaan se voi tarjota samaistumisen kokemuksia ja auttaa ymmärtämään omaa sukupuoli-identiteettiä (ks. Cavalcante 2018). Useat haastatelluista kertoivat transihmisten medianäkyvyyden paran-

tuneen viime vuosina, vaikka moni kuvailikin sitä edelleen sensaatiohakuiseksi ja stereotyyppioihin turvautuvaksi. Samalla moni kertoi transihmisten yhteiskunnallisen näkymättömyyden johtaneen siihen, että oman sukupuoli-identiteetin ymmärtäminen voi olla vaikeaa, kun sille ei löydy samaistumisen kohdetta ympäröivästä maailmasta. Noin 20-vuotias haastateltu kertoi transnäkyvyyden tärkeydestä identiteetin ja yhteiskunnallisen position hahmottamisessa seuraavasti:

Nuorempana oli tosi paljon myös se, että käytännössä transihmisten olemassaolosta ei melkein tienny. Se oli mulle, ja pikku paikkakunnalla, tavallaan semmonen kaukanen. Siit oli niin vähän informaatiota näkyvästi tarjolla, ja niin vähän semmosta representaatiota. Niin sitä ei osannu hahmottaa ja osin siitä aiheutu myös se, että ei osannu yhistää tiettyjä omia ongelmiaan siihen. (H17)

Näkyvyydellä ja samaistumispiintojen olemassaololla on siis merkittävä rooli yhteiskuntaan kuulumisen jäsentymisessä, sillä niiden avulla voi ymmärtää omia arjen kansalaisuuden kamppailuja sosiokulttuurisessa ja kollektiivisessa kontekstissa. Niiden avulla voi myös paikantaa itsensä kansalaisuustaitelujen historiallisessa jatkumossa. Toisaalta osa haastateltavista ei edes halua kuulua yhteiskuntaan, jossa heidät on syytä marginaaliin. Heille yhteiskuntaan kuulumattomuus on queer-poliittinen kannanotto ja sukupuoliyrittämisen vastustamisen muoto:

Tää patriarkaalinen, heteronormatiivinen, cis-sukupuolisiinäärinen systeemi ei oo sellanen asia mihin mä haluaisin kuulua. Mulla ei oo mitään tarvetta kuulua tähän yhteiskuntaan. Ja musta tuntuu, että ihan siitä asti ku mä oon tajunnu olevani erilainen, tai et mä en kuulu siihe systeemiin, niin mä oon hyväksynyt sen tavallaa, et mä tipun pois tästä ja tää on ihan fine. Ja sitte itse asiassa löytänyt sillee suurta vapautta sitä kautta. (H16)

Samalla haastateltava kuitenkin kertoi, että täysi yhteiskuntaan kuulumattomuus on lähes mahdollista, sillä elämä koostuu arkisista, sosiaalisista tapahtumista.

Yhteenvedo ja johtopäätökset

Olemme tässä artikkelissa lähestyneet transkansalaisuutta oikeuksien, vaikuttamismahdollisuuksien sekä kuulumisen kokemusten kautta. Vaikka tutkimuksen painopiste on transihmisten arjen kansalaisuudessa, olemme tarkastelleet myös transihmisten oikeudellista asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa: transkansalaisuutta eletään arkielämän ja lakimääräisten oikeuksien välisissä jännitteissä.

Hahmottelemamme ambivalentin transkansalaisuuden käsite kuvaa haastateltavien arjen kansalaisuuskamppailuja, joita värittää ristiriitaisuus sekä yhteiskunnallisen kuulumisen katoavaisuus. Juuri siinä piilee ambivalenssin käsitteen ydin: se kuvaa jotakin olemukseltaan häilyvää. Jotakin, joka on läsnä tässä hetkessä kadotakseen taas seuraavassa. Toisaalta ambivalenssin käsite mahdollistaa kansalaisuuden kamppailuille keskeisten jännitteiden tarkastelun, jonka avulla ihmisoi-keusvaatimusten muutosvoima, kuten myös kansalaisuuden tilannesidonaisuus, tulee näkyväksi (McNevin 2013). Samalla tavalla haastateltujen tarinoissa kansalaisuuden tilannesidonaisuus, häilyvyys ja katoavaisuus ovat koko ajan läsnä.

Tutkimuksemme osoittaa, että transihmisten oikeuksien rajallisuuden tarkastelu on avainasemassa transihmisten arjen kansalaisuuskamppailujen näkyväksi tekemisessä. Esimerkiksi translailla ja terveydenhuollolla on kokonaisvaltainen vaikutus transihmisten arkeen ja hyvinvointiin. Onkin mahdollista puhua tasa-arvoisen kansalaisuuden toteutumisesta samalla kun transihmisiltä vaaditaan lisääntymiskyvyttömyyttä sukupuolen juridisen vahvistamisen ehtona. Kuitenkin samanaikai-

sesti poliitikot kehottavat cissukupuolisia (hetero) pariskuntia hankkimaan lapsia, jotta syntyvyys saataisiin nousuun (Honkasalo 2018). Translain lisääntymiskyvyttömyysvaatimus kertookin paljon siitä, millaisena ideaali vanhemmuus – ja ideaali perhe – suomalaisessa yhteiskunnassa nähdään. Toisaalta sukupuolen juridinen vahvistaminen on rajattu kokonaan pois transihmisiltä, joiden sukupuoli ei vastaa laissa määriteltyä ”mies” tai ”nainen” sukupuolibinääriä.

Analyysimme keskeisimpiä teemoja on portinvartijuus eri tahojen ja instituutioiden määritellesä transkansalaisen sukupuoleen liitetyt oikeudet ja velvollisuudet. Toisaalta portinvartijuus kertoo myös cis- ja heteronormatiivisista rakenteista, jotka näkyvät esimerkiksi yhteiskunnan vahvana, sukupuolibinääriin perustuvana jaotteluna. Näin portinvartijuus näkyy myös julkisten tilojen suunnittelussa.

Sukupuolinormatiivisessa yhteiskunnassa transihmisten arjen kohtaamisissa ”läpimeneminen” (*passing*) elää suhteessa sukupuolitettuun henkilötunnukseen: osa haastatelluista ei esimerkiksi ole vahvistanut juridista sukupuoltaan vastamaan omaa sukupuolikokemustaan arkisissa tilanteissa nousevien syrjäntäkokenusten välttämiseksi. Päätös vahvistaa tai olla vahvistamatta juridinen sukupuoli ei siis välttämättä kerro henkilön sukupuolikokemuksesta vaan halusta helpottaa arkista elämää. Näin ambivalentti transkansalaisuus näyttäytyy kompromisseina, joita oikeuksien ja arjen kokemusten väliset jännitteet transihmisiltä vaativat. Myös näennäisen arkisetkin asiat, kuten nimen virallinen vaihtaminen, kätkee sisälleen (trans)kansalaisen ja valtion välisen jännitteisen suhteen ja valta-aseman, sillä nimi on kontrollin alainen ja kansalaisuuteen liittyvä kiistanalainen asia (ks. Monro 2005; Wentling 2020).

Transkansalaisen mahdollisuudet vaikuttaa oikeuksiinsa yhteiskunnallisesti ovat kapeat. Vaikka

monet haastatellut kokevat voivansa ”pitää ääntä”, he sanovat poliittisen vaikuttamisen jäävän ruohonjuuritasolle, sillä yhteiskunnan päättävissä elimissä ei ole avoimesti transsukupuolisia ihmisiä. Haastatellut uskovat, että transkansalaisten ihmisoikeusvaatimuksia ymmärrettäisiin paremmin esimerkiksi eduskunnassa, jos kansanedustajilla olisi omakohtaisia kokemuksia transihmisen arjesta. Moni kokee kuitenkin voivansa vaikuttaa järjestötoiminnan, koulutustyön ja taiteen keinoin. Erityisesti oman tarinan ja eletyn elämän näkyväksi tekeminen sekä fyysisissä että digitaalisissa tiloissa on monelle tärkeä tapa vaikuttaa. Toisaalta transkansalaisen vaikuttamismahdollisuuksien ristiriitaisuus näkyy poliittisen kampanjoinnin mahdollisuuden törmätessä oman elämän itsemääräämisoikeuden puutteellisuuteen. Vaikka transihminen voi halutessaan kampanjoida oikeuksiensa puolesta suomalaisen demokratian puitteissa, mahdollisuus vaikuttaa omaan elämään, kuten juridiseen tai lääketieteelliseen sukupuolenkorjausprosessiin, on vaikeaa.

Sukupuolen moninaisuuden näkyväksi tekeminen arkisissa tilanteissa, kuten katukuvassa, voidaan sekin ymmärtää kansalaisuuden tekoina (Isin & Nielsen 2008): osalle haastatelluista visuaalinen sukupuolinormien rikkominen on tapa vastustaa yhteiskunnan patriarkaalista ja hetero- ja cismormatiivista sukupuolityranniaa. Toisille se taas toimii keinona normalisoida transihmisten olemassaoloa. Näkyvyys transihmisenä ei kuitenkaan aina ole valinta, vaan siihen liittyy vahvasti se ”meneekö läpi” tietyssä sukupuoliroolissa. Näkyvyyteen liittyy myös riskinsä, sillä se altistaa transihmiset vihamielisyydelle ja he voivat pahimmillaan kohdata väkivaltaa.

Haastatteluissa nousee esiin myös kuulumisen ja kuulumattomuuden samanaikainen, ambivalentti läsnäolo: vaikka henkilö voi kokea yhteiskuntaan kuulumattomuutta, hän voi kokea tunnustetuksi tulemista pienemmissä yhteisöissä. Transkansa-

laisuuden arjen kokemuksissa on läsnä kuulumisen katoava luonne. Esimerkiksi mukautuminen vallitsevaan sukupuoli- ja cisnormatiivisuuteen, vaikkakin tilapäisesti, voi toimia kuulumisen ehtona. Osalle haastateltavista tämänkaltainen sukupuoliyhteyttä (Doan 2010), johtaa niin vahvaan yhteiskuntaan kuulumattomuuden tunteeseen, etteivät he enää edes yritä päästä osalliseksi.

Myös julkisilla tilaratkaisuilla on suuri merkitys yhteiskuntaan kuulumisessa. Osa haastatelluista kertoo tulleen rajatuksi monien harrastusmahdollisuuksien ulkopuolelle sukupuolitettujen tilojen vuoksi (esimerkiksi uimahallit ja pukuhuoneet), jotka tuottavat kuulumattomuutta ja pelkoa. Moni onkin turvautunut digitaalisiin tiloihin, kuten sosiaaliseen mediaan, kokeakseen kuuluvuutta. Vaikka digitaaliset tilat tarjoavat vertaistuen mahdollisuuksia, myös niihin liittyvä häirinnän riski, jolta haastatellut ovat joutuneet suojautumaan. Ambivalentin transkansalaisuuden kontekstisidonnaisuus tulisikin ymmärtää jatkuvana sukupuoli- ja cisnormatiivisuuden läsnäolona, jolta ei digitaalisissa tiloissakaan voi välttyä.

Tutkimuksessamme kuvasimme transihmisten kansalaisuuden kokemusten kirjoa ambivalenssin käsitteen avulla. Kokemukseen arjen kansalaisuudesta vaikuttavat henkilön sukupuolen lisäksi monet muut tekijät, kuten seksuaalinen suuntautuminen, etninen tausta ja toimintakyky. Tämän vuoksi (trans)kansalaisuuden tutkimus hyötyisi intersektionaalisesta analyysistä. Tämän tutkimuksen uutuusarvo on ennen kaikkea transihmisten eletyn elämän nostaminen keskiöön keskustelussa transihmisten oikeuksista suomalaisessa yhteiskunnassa, ja sitä kautta arjen transkansalaisuuden näkyväksi tekeminen. Ambivalenssin käsitteen avulla tutkimuksemme osoittaa transkansalaisuuden monimutkaisuuden ja auttaa välttämään yksinkertaistavat kuvaukset. Käsitteenä ambivalentti transkansalaisuus paljastaa transihmisten oikeuksien ja velvollisuuksien,

kansalaisuuden tekojen sekä kuulumisen kokemusten jännitteet eletyssä elämässä. Tähän kiteytyy myös kansalaisuuden teoretisoinnin vaikeus.

Kiitokset

Tutkimus on osa Kansalaisuuden kuulut ja kuplat (BIBU) -hanketta, jota rahoittaa Suomen akatemian strategisen tutkimuksen neuvosto (rahoituspäätös 312710).

Kirjallisuus

- AIZURA, AREN Z. 2006. "Of Borders and Homes: The Imaginary Community of (Trans)sexual Citizenship." *Inter-Asia Cultural Studies* 7:2, 289–309.
- BRAUN, VIRGINIA & VICTORIA CLARKE. 2006. "Using Thematic Analysis in Psychology." *Qualitative Research in Psychology* 3(2): 77–101.
- CAVALCANTE, ANDRE. 2018. *Struggling for Ordinary: Media and Transgender Belonging in Everyday Life*. New York: NYU Press.
- DARWIN, HELENA. 2020. "Challenging the Cisgender/Transgender Binary: Nonbinary People and the Transgender Label." *Gender & Society* 34:3, 357–380.
- DOAN, PETRA L. 2010. "The Tyranny of Gendered Spaces – Reflections From Beyond the Gender Dichotomy." *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography* 17:5, 635–654.
- DWYER, PETER. 2002. "Making Sense of Social Citizenship: Some User Views on Welfare Rights and Responsibilities." *Critical Social Policy* 22:2, 273–299.
- FAULKS, KEITH. 2002. "Citizenship." Teoksessa *Contemporary Political Concepts: A Critical Introduction*, toim. Blakeley, Georgina & Valerie Bryson. London: Pluto Press, 73–89.
- GAINOUS, JASON, MICHAEL D. MARTINEZ & STEPHEN C. CRAIG. 2010. "The Multiple Causes of Citizen Ambivalence: Attitudes about Social Welfare Policy." *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 20:3, 335–356.
- GUNNARSSON PAYNE, JENNY. 2013. "Transgendering Mother's Day: Blogging as Citizens' Media, Reproductive Rights and Intimate Citizenship." *Citizenship Studies* 17:8, 928–941.
- HARJU, ANU A. & MONA HEIMONEN. 2021. "Transihmisten kansalaisuuden kamppailuja suomalaisessa yhteiskunnassa." *Politiikasta.fi*. <https://politiikasta.fi/transihmisten-kansalaisuuden-kamppailuja-suomalaisessa-yhteiskunnassa/> (Luettu 15.9.2021.)

- HEINO, EVELIINA. 2018. *Yhteiskunnan jäsenyyden ehdot: Arjen kansalaisuuden rakentaminen ja peruspalvelukokemukset venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- HIITOLA, JOHANNA & JAANA VUORI. 2018. "Afganistanilaisten pakkomuuttajien arjen kansalaisuus ja toiminnan mahdollisuudet." *Janus*, 26:4, 326–342.
- HINES, SALLY. 2007. "(Trans)Forming Gender: Social Change and Transgender Citizenship." *Sociological Research Online* 12:1, 181–194.
- HINES, SALLY. 2009. "A Pathway to Diversity?: Human Rights, Citizenship and the Politics of Transgender." *Contemporary Politics* 15:1, 87–102.
- HINES, SALLY. 2010. "Recognising Diversity? The Gender Recognition Act and Transgender Citizenship." Teoksessa *Transgender Identities: Towards a Social Analysis of Gender Diversity*, toim. Hines, Sally & Tam Sanger. New York: Routledge, 87–105.
- HIRSJÄRVI, SIRKKA & HELENA HURME. 2001. *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- HONKASALO, JULIAN. 2018. "Unfit for Parenthood? Compulsory Sterilization and Transgender Reproductive Justice in Finland." *Journal of International Women's Studies* 20:1, 40–52.
- HORAK, LAURA. 2014. "Trans on YouTube: Intimacy, Visibility, Temporality." *TSQ* 1:4, 572–585.
- ISIN, ENGIN. F. 2008. toim. *Recasting the Social in Citizenship*. Toronto [Ont.]: University of Toronto Press.
- ISIN, ENGIN F. 2012. *Citizens Without Frontiers*. New York, NY: Continuum International Pub. Group.
- ISIN, ENGIN F. & GREG MARC NIELSEN. 2008. *Acts of Citizenship*. London: Zed Books Ltd.
- ISIN, ENGIN F. & BRYAN S. TURNER. 2002. "Citizenship Studies: An Introduction." Teoksessa *Handbook of Citizenship Studies*, toim. Isin, Engin F. & Bryan S. Turner. London: Routledge, 1–10.
- JENZEN, OLU. 2017. "Trans Youth and Social Media: Moving Between Counterpublics and the Wider Web." *Gender, Place & Culture* 24: 11, 1626–1641.
- KANANEN, MARKO. 2020. "Citizens of Ambivalence: How Educated Young Somali Americans Perceive Their Transnational Being and Belonging?" *Journal of International Migration and Integration* 21:1, 171–184.
- KESTILÄ-KEKKONEN, ELINA & PAUL-ERIK KORVELA. 2017. "Vaali- ja puolueosallistumisesta demokratiainnovaatioihin: syventyykö vai heikentyykö demokratia?" Teoksessa *Poliittinen osallistuminen: Vanhan ja uuden osallistumisen jännitteitä*, toim. Elina Kestilä-Kekkonen & Paul-Erik Korvela. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 8–29.
- KUHAR, ROMAN, SURYA MONRO & JUDITH TAKÁCS. 2018. "Trans* Citizenship in Post-Socialist Societies." *Critical Social Policy* 38:1, 99–120.
- LISTER, RUTH. 1997. "Citizenship: Towards a Feminist Synthesis." *Feminist Review* 57, 28–48.
- LISTER, RUTH. 2003. "Inclusion or Exclusion?" Teoksessa *Citizenship: Feminist Perspectives*, toim. Jo Campling J. Lontoo: Palgrave, 43–67.
- LISTER, RUTH. 2007. "Inclusive Citizenship: Realizing the Potential." *Citizenship Studies* 11:1, 49–61.
- LISTER, RUTH, FIONA WILLIAMS, ANNELI ANTTONEN, JET BUSSEMAKER, UTE GERHARD, JACQUELINE HEINEN, STINA JOHANSSON, ARNLAUG LEIRA, BIRTE SIIM, CONSTANZA TOBIO & ANNA GAVANAS. 2007. *Gendering Citizenship in Western Europe. New Challenges for Citizenship in a Cross-National Context*. Bristol: Policy Press.
- LUOMANEN, JARI & PIRJO NIKANDER. 2017. "Haavoittuvat haastateltavat?" Teoksessa *Tutkimushaastattelun käsikirja*, toim. Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori. Tampere: Vastapaino, 287–296.
- MACKIE, VERA. 2001. "The Trans-sexual Citizen: Queering Sameness and Difference." *Australian Feminist Studies* 16:35, 185–192.
- MCNEVIN, ANNE. 2013. "Ambivalence and Citizenship: Theorising the Political Claims of Irregular Migrants." *Millennium* 41:2, 182–200.
- MONRO, SURYA & LORNA WARREN. 2004. "Transgendering Citizenship." *Sexualities* 7:3, 345–362.
- MONRO, SURYA. 2005. *Gender Politics: Citizenship, Activism and Sexual Diversity*. London: Pluto Press.
- MONRO, SURYA & JANNEKE VAN DER ROS. 2018. "Trans* and Gender Variant Citizenship and the State in Norway." *Critical Social Policy* 38:1, 57–78.
- MOUFFE, CHANTAL. 1988. "The Civics Lesson." *New Statesman and Society* 1: 28–31.
- MOUFFE, CHANTAL. 1991. "Democratic Citizenship and the Political Community." Teoksessa *Community at Loose Ends*, toim. The Miami Theory Collective. Minneapolis: University of Minnesota Press. 70–82.
- PEARCE, RUTH. 2018. *Understanding Trans Health: Discourse, Power and Possibility*. Bristol: Policy Press.
- POWELL, MARTIN. 2002. "The Hidden History of Social Citizenship." *Citizenship Studies* 6:3, 229–244.
- PRANKUMAR, SUJITH KUMAR, PETER AGGLETON, & JOANNE BRYANT. 2021. "Belonging, Citizenship and Ambivalence Among Young Gay, Bisexual and Queer Indian Singaporean Men." *Asian Studies Review* 45:1, 155–174.
- ROSENEIL, SASHA. 2013. toim. *Beyond Citizenship? Feminism and the Transformation of Belonging*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- ROSICH, GINA R. 2020. "Sexual Citizenship Theory and Employment Discrimination Among Transgender-Identified People." *Societies* 10:1, 17–34.
- RYEN, ANNE. 2004. "Ethical issues." Teoksessa *Qualitative Research Practice*, toim. Seale, Clive, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium, & David Silverman. London: SAGE Publications. 218–235.
- SANGER, TAM. 2010. "Beyond Gender and Sexuality Binaries in Sociological Theory: The Case for Transgender Inclusion." Teoksessa *Transgender Identities: Towards a Social Analysis of Gender Diversity*, toim. Hines, Sally & Tam Sanger. New York: Routledge, 259–276.
- SHAHEEN, BUTHAINA. 2020. "Ambivalences of Citizenship: Syrians with Refugee Status Responding to Ambivalences of Citizenship in Denmark." *Journal of Refugee Studies* 34:2, 2349–2375.
- SHELTON, JAMA & S. J. DODD. 2020. "Teaching Note-Beyond the Binary: Addressing Cisnormativity in the Social Work Classroom." *Journal of Social Work Education* 56: 1, 179–185.
- SMITH, ROGERS M. 2002. "Modern Citizenship." Teoksessa *Handbook of Citizenship Studies*, toim. Isin, Engin F. ja Bryan S. Turner. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. 105–115.
- SUKUPUOLEN MONINAISUUDEN OSAAMISKESKUS. 2021. "Sukupuolen korjaaminen." <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuoli/lait-ohjeet-ja-suositukset/sukupuolen-korjaaminen/> (Luettu 9.9.2021.)
- TURNER, BRYAN S. & PETER HAMILTON. 1994. toim. *Citizenship: Critical Concepts*. London: Routledge.
- VAISMORADI MOJTABA, HANNELE TURUNEN & TERESE BONDAS. 2013. "Content Analysis and Thematic Analysis: Implications for Conducting a Qualitative Descriptive Study." *Nursing and Health Sciences* 15, 398–405.
- VIERULA, HERTTA. 2018. "Miksi muunsukupuoliset eivät saa hoitoa?" *Lääkärilehti*. <https://www.laakarilehti.fi/ajassa/ajankohtaista/miksi-muunsukupuoliset-eivat-saa-hoitoa/> (Luettu 9.9.2021.)
- VOLPP, LETI. 2017. "Feminist, Sexual, and Queer Citizenship." Teoksessa *The Oxford Handbook of Citizenship*, toim. Shachar, Ayelet, Rainer Bauböck, Irene Bloemraad & Maarten Vink. Oxford Handbook Online, <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780198805854.001.0001/oxfordhb-9780198805854-e-7> (Luettu 20.5.2021.)
- VUORI, JAANA. 2012. "Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö." Teoksessa *Monikulttuurisuuden sukupuoli: kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*, toim. Keskinen, Suvi, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho. Tampere: Tampere University Press, 235–262.
- WALDSCHMIDT, ANNE & MARIE SÉPULCHRE. 2019. "Citizenship: Reflections on a Relevant But Ambivalent Concept for Persons with Disabilities." *Disability & Society* 34:3, 421–448.
- WASS, HANNA & PAUL-ERIK KORVELA. 2014. "Kaksi vuotta suomalaista kansalaisaloitetta: aloiteinstituution merkityksestä, mahdollisuuksista ja haasteista." *Politiikasta.fi*. <http://politiikasta.fi/kaksi-vuotta-suomalaista-kansalaisaloitetta-aloiteinstituution-merkityksesta-mahdollisuuksista-ja-haasteista> (Luettu 30.8.2021.)
- WENTLING, TRE. 2020. "Contested Citizenship: Renaming Processes Among People of Transgender Experience." *Journal of Homosexuality* 67:12, 1653–1674.
- WEST, ISAAC. 2013. *Transforming Citizenships: Transgender Articulations of the Law*. New York: NYU Press.
- WHITTLE, STEPHEN. 2002. *Respect and Equality: Transsexual and Transgender Rights*. London: Cavendish.
- YUVAL-DAVIS, NIRA. 2006. "Belonging and the Politics of Belonging." *Patterns of Prejudice* 40:3: 197–214.
- YUVAL-DAVIS, NIRA. 2007. "Intersectionality, Citizenship and Contemporary Politics of Belonging." *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 10:4, 561–574.